

A MAGYAR VÁROS ÉS A NOMÁD SZELLEM.

Az emberi társadalom kialakulásában két típust lehet megkülönböztetni: a városi és a nem városi, mondjuk: nomád típust. Euráziát és a Földközi-tenger vidékét véve szemügyre, e két típus határa az északi kínai Nagy-falnál kezdődött, a Takla-Makam-sivatag homokba temetett városai mentén folytatódott, majd Turkesztánon, Perzsián, Kaukázuson át a római birodalom határaiban ért véget. E vonaltól délre van a városi társadalmak világa, kivéve az Arab-sivatagot, míg ettől északra a szibériai és a Nagy-Orosz-síkság egészen a Tisza—Duna közéig a nomádok hazája volt.

A városok világa önmagában meg tudott élni, annyira, hogy még az esetleg vele szomszédos nomád terület is, fejlett világfelfogása, széles ismeretköre és közlekedése ellenére sokáig terra incognita maradt előtte. Ám a nomádok nem voltak ennyire közönyösek és időnként valami titokzatos vágy korbácsolta előre őket. A népvándorlás a római birodalmat, a turkok a kalifátust, Timur Lenk Indiát, a mongolok Kínát rohanták meg. Ezek a támadások a lehülésekből és a felmelegedésekből eredő pusztító és termékenyítő viharokat juttatják eszünkbe, melyek változást, mozgást visznek a tepsztő egyenletes melegbe. Valóban a városi és nomád életforma olyan egymás mellett, mint az ős kínai teremtésben a jin és a jang, a női és hím alapeszmény.

Eltűnődhetünk azon, hogy minő körülmények készíteték az embert a városi, ez inkább elégedett, avagy a nomád, az elégedetlenségre hajló életformák felvételére. Temérdek támpont kínálkozik az indokolásra. Éghajlat, időjárás-változás, faj, létszám, a talaj különbözősége, a termékenység, a fejlettség más-más foka, mint például a gyűjtögető és kapás

földművelés után az eke megjelenése, míg a nomád területeken az állattenyésztés korlátlan lehetőségei, melyek mind közrejátszottak. De minden esetben megállapítható, hogy a városi kultúrák nem a határtalan lehetőségek területein keletkeztek, hanem ott, ahol az emberi életnek, létezésnek a természet bizonyos határt szabott, hol a termékenység, ha nem is megérőltető, de rendszeres munkát kíván, hol az elszéledést, elszóródást tengerek, folyók, hegyek akadályozzák, hol az élet áramlásszerűen terelődik bizonyos irányokba és nem sekélyesedhetik el határtalan szélességekben. Végül feltétele a városi kultúra kialakulásának az olyan földrajzi helyzet, mely kijelöli a határokat, szomszédokat, barátokat, ellenségeket, küzdelmeket és nem sodorja mindenkivel való szüntelen harcba, avagy ernyesztő, magárahagyott békébe a társadalmat. A szi-bériai síkságon bármely irányba szabadon lehet száguldani, a párhuzamosan futó, a Jeges-tengerbe ömlő folyók nem vezetnek sehova, és így nem adódik az előnyös és előnytelen helyek között olyan különbség, mely várost alakító állandó életáramlást hozhatott volna létre.

Kicsiben ugyanez áll a Magyar-Alföldre is. Ezért az Alföld nem őriz hajdani városromokat, városi kultúra emlékeit, hanem csak sírokat, temetőit azoknak a sokféle népeknek, melyek a népvándorlás hullámaiként ostromolták ezt a termékeny síkságot, de ott semmiben sem tudván megkapaszkodni, úgy viaszszívta őket ez a szörnyű nagy népmozgalom, mint a tenger a megtört hullámokat. A nomádok e meddő küzdelmében a magyarok megmaradása szinte csoda. Megmaradásuknak és fennmaradásuknak okai között elsőnek kínálkozik a népvándorlást okozó energia csillapodása és Nyugat-Európa telítődése, belső rendezkedése, mely egyidőre szélesöndet teremtett. De döntő fontosságú az is, hogy a magyarok az Alfölddel egyidőben a védelmi pozíciókat: Erdélyt, Pannoniát és a Felvidék egy részét is megszállták. Végül számba kell venni Szent István bölcsességét is, ki felismerte a nomád népekre a városi kultúrák szomszédságában anuyira érvényes igazságot, hogy az egynyelvű és egyszó-kású ország gyenge és romlandó. Azonban a nomád magyarságban is megvolt, ha nem is annyira a társadalom, — mint

inkább az államalkotó képesség. Az ősi törzsszervezet hagyományaitól nem volt olyan idegen a megye, mint a sokkal szűkebb, az egyént erősen korlátozó város. Ebbe a megyei formába hamar bele élte magát a magyarság és máig megmaradt benne. Első sorban politikai szervezet, mely az egyén kiváltságát biztosítja és összefogja, hatalommá teszi az uralkodó elemet. Nem kíván *várost*, csak *várat* a hatalom támpontjául, védelmül elég a *váralja*, és időnként való érintkezésre ott van a *vásárhely*, Kern akar falak közé, másokkal összefoglalva lenni, megelégszik az egymáshoz közeli egyedüllettel. A nomád kiváló tulajdonságai, különösen küzdőképessége lassanként elpárolog a városi élet békés nyugalmaiban, egyöntetűségében, munkamegosztásában. A magyarságot egy évezreden át az tartotta fenn, hogy nem városban, hanem nomádságban hasonult európaivá. A pusztában való vándorlás idején megszokta a lemondást, a nélkülözést, megelégedni azzal, ami van, és természetesnek találta, hogy szükségleteinek egy részét másoktól kell megszereznie. Mikor azután országát nyugati mintára berendezte, temérdek olyasféle szükséglet adódott, mellyel bajlódni nem volt kedve és nem is értett hozzá. Tehát rendén levőnek tartotta, hogy a pénzügyek, kereskedelem ellátására telepedjenek le Debrecenben az izmaeliták, jöjjenek a vallon kézművesek, az olasz, francia templomépítők, a dunai kereskedelemre állítsanak révet Esztergomban és Pesten a régensburgi hajósok, ássák az ércet a thüringiai bányászok, irtsák az őserdőket a tót soltészek és végül a havasi legelőkön a később behozott, igénytelen oláh pakulárok őrizzék az állatokat. A magyarság magának a vezetést, az államfenntartást és védelmet tartotta fenn. Egészen különleges jelenség, hogy milyen kiváltságokkal dédelgette az uralma alatt élő idegen néptöredékeket, mint a szászokat, jászokat, kunokat, majd a szerbeket és a városok betelepített idegen polgárait. Belső életükbe nem avatkozott bele. Hódító és uralkodó részéről példátlan ez a türelem. Ez a nomádság igazi hegemón szelleme, mely ma is él és egyedül hivatott ilyen polyglott területen, mint a Duna Kárpát-medencéje, igazságos és eredményes kormányzatot fenntartani. Ennek a szellemnek valójában csak

az államvezetés hősei imponálnak és csak a politika érdeklí igazán. Ez a szellem tartotta fenn ezer éven át ezt az országot. Itt, a római és orthodox egyház határán, a nomád és városi szellem ütközőpontjában, a tatár, török és német dúlások színterén, különböző kisebbségek ellentétei között, kellett ez a fölényes, türelmes gondolkozás és tisztán a vezetésre összpontosuló szellem, mely nem esik kétségbe a sorozatos pusztulásokon és mennél nagyobb a megpróbáltatás, annál kitartóbb, amelynek tulajdonképpen a baj az eleme és a katasztrófák Anteusza ő.

A nomád eredetű magyarnak teljesen idegen volt az a városi polgár, ki alázattal meghajolva nyújtja városa kulcsait, avagy a kenyeret és sót a mindenkori hatalom felé. Ezért egy évezreden át a magyar csak szórványosan lett városlakóvá. Ezzel szemben delejes erővel vonzotta magához a betelepített idegenek, a városi polgárok közül az egyéniségeket, a kiválókat, kiket a nomád szellem teljesen asszimilált is. De miután egyéniségek, kiválóságok csak kis számban fordulnak elő a tömegben, az idegenek nagy átlaga érintetlenül megmaradt, minthogy egyik oldal sem óhajtotta a csatlakozást. Az idegenek annyira elkülönültek, hogy egyes városokban magyar nem is szerezhettek polgárjogot. Az uralkodó elemmel szemben nyilvánult ilyen elzárkózás lehetőségének magyarázata az, hogy a magyarság egyáltalában nem vetett súlyt a városokban való térfoglalásra, viszont az országgyűlésen egészen 1848-ig az összes szabad királyi városoknak együttesen csak egyetlen szavazatuk volt.

A magyarságnak a városokhoz való e viszonya a török hódoltság idején némileg megváltozott. A magyarság és épp a kiváltságos osztály az Alföldről felszorult a Felvidékre, részben Erdélybe és fokozott politikai és hadi tevékenység következtében a városokban is teret kellett foglalnia, hogy hatalmi helyzetét biztosítsa. De a török hódoltság az Alföldön is változást idézett elő. A török hűbéri és adórendszer következtében alakultak ki a ma is virágzó paraszt városok, mint Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, melyeket ugyan ma sem lehet igazi városoknak tekinteni, de oly egészséges alakulások, melyeket az Alföld gazdasági életében mindenkor vezető

hely illet meg. Szeged jellegén a török idők sem változtatnak jóformán semmit. Már a Hunyadiak idejében Európa legnagyobb falujaként emlegetik és az maradt minden kereskedelme és hajóforgalma ellenére egészen az árvízig, mikor Tisza Lajos formált belőle várost. Az Alföld egyetlen ősi magyar városa Debrecen, melyet nem idegenek alapoztak meg, hanem magyar lakosság hívott életre. Az első városalapító elem, a bősörmények, azaz izmaeliták a tatárjárás-kor kipusztultak és a helyükbe kerülő magyar elem oly erős volt, hogy a később beáramló összes idegen elemet felszívta. Nem hasonlít sem külsejében, sem szellemében a mi germán, vagy olasz eredetű városainkhoz, de városi jellegét azért tagadni nem lehet, sőt a magyarság egy patinás típusának bölcsője, a kálvinizmus központja. Minden részletében, szokásaiban, építkezésében jellegzetes település, melyet még korunk uniformizáló városi civilizációja sem forgatott ki eredeti mivoltából. Bár kereskedelme, kézműipara és kulturális jelentősége emelte fel, igazi létalapját, agrár jellegét, azzal óvta meg, hogy a városi beltelek elválaszthatatlanul összetartozott a határban lévő földbirtokkal. Ez volt a titka annak, hogy a magyar nomádság itt kialakíthatta tőzsgyökeres városi polgárát, a civist.

A magyar állam életrajzának tanulmányozásánál okvetetlenül felmerül EIZ ci kérdés, mi az oka, hogy a honfoglaló magyarság nem osztozott annyi kérészéletű elődje sorsában és itt maradandó államot tudott teremteni. De hasonlóképp felmerül az a kérdés is, hogy a mohácsi megsemmisítő katasztrófa után, mikor a magyarság megfogyatkozott, elgyengült, pártokra bomlott, a haladó Európától mindjobban elmaradt, a török és a Habsburg beolvasztó törekvés állandó szorongatásai között sínylődött, mégis miképpen tudta a magyar államiság és függetlenség eszméjét, annak törvényes kereteit megőrizni. Ennek magyarázata az ősi nomád szellemben keresendő. Mikor Mohácsnál darabokra törött a magyar államiság, annak egyes darabjait az egész ország területén szétszórva élő magyarok tíz és százazrei őrizték és adták tovább utódaiknak, várva az alkalmat, hogy majdan egyszer újból összeilleszthessék. Ezekkel a

szerteszét élő, apró, független egyénekekkel nem tudott megmérkőzni semmiféle elnyomó hatalom. Hadseregeket meg lehet semmisíteni, lázadást le lehet verni, városokat be lehet venni, sőt a nagybirtokot is hűségeire lehet kényszeríteni, de egy gondolatot, egy vágyat, mely igénytelen, független száz-
ezrek lelkében rejtőzik, eltiporni nem lehet. Ideig-óráig meg-
félemlíthette őket Básta, Caraffa, sanyargathatták is őket, de a kenyeret nem üthették ki a kezükből. Ezt a kenyeret pedig a középkori maradványú rendiség, a nemesi birtok kötöttsége, a jobbágság biztosította. Ezért volt e szomorú századok alatt a régi rend és kiváltságok megőrzése helyes életöztönből sugallt legfőbb cél és a magyarságnak ezen életbevágó fontos cél érdekében hosszú időn át le kellett mondani a haladásról, az európai polgárosodásról. A kis nemzetek létét jobban biztosítja az apró, független existenciák sokasága, mint az egyöntetű tömegek nyers súlya. Ha abban az időben a magyarság súlypontja a városokban lett volna, valószínűleg megsemmisül a magyar állam.

Ez idő alatt itt, a Kárpátok határolta Duna-medencében, nem is született gondolat, mely mérkőzhetett volna a magyar államiság egyetemes gondolatával. A betelepített nemzetiségek, az idegen ajkú városok minden különállásuk és kiváltságuk ellenére legfeljebb a szűkhatárú localpatriotismusig jutottak el, vagy a Habsburg szoldateszktől kölcsönzött császárhűségig, de egy nemzeti élet kereteit megadó szervezet ideálja még nem ébredt fel bennük.

Ez a nomád szellem nemcsak politikai érettség tekintetében, hanem kulturális téren is fölényben volt. Ma a vidék általában a várossal szemben az elmaradottságot, az alacsonyabb műveltséget, a maradiságot jelenti. Annakidején ez éppen ellenkezőleg volt. A városok, ha talán civilizációban valamivel előbbre voltak is, vaskalapos maradiak, elszigetelve a maguk idegen kultúrájától, szűk látókörűek voltak, míg a társadalom vidéken élő tényezői előtt a megyei élet, az országos kérdésekben való részvétel szélesebb horizontot nyitott meg. A nagy alkotások és alapítások, mint például Werbőczy Tripartituma, Pázmány egyetem-alapítása, nem városból indultak ki. A nagy kezdeményezésekhez, mint a

romokban heverő Pest és Buda feltámasztásához Széchenyi György primásra, Egernek a magyar barokk művelődés központjává való kiépítéséhez Esterházy érsekre volt szükség és ilyen nagyméretű tervek városi agyakban akkor meg sem fordultak. Hasonlóképp a reformeszmék és törekvések termő talaja sem város volt: a Rákóczi-felkelés liberális eszméi, gróf Károlyi Sándor merkantil irányú kereskedelmi tervei, majd a kilencvenes évek gazdag reform-irodalma, Hajnóczy, ócsai Balogh Péter, Skerlecz Miklós, Berzeviczy Gergely, valamint Martinovics mozgalma nem városi eredetű és természeti. A magyar nemzeti műveltség térképét nézve, világosan látszik annak nomád eredete. A középkor vallásos irodalma nem városokban, hanem klastromokban él. A reformáció és ellenreformáció vita-irodalma parochiákhoz, iskolákhoz, kollégiumokhoz kapcsolódik. A könyvnyomdák nagy része sem állapodik meg eleinte városokban, hanem szerteszét falvakban vándorol. Lírai és elbeszélő költészetünk első sorban tábori költészet, együtt vonul a seregekkel: Tinódi, Balassa, Zrínyi, a kuruc költészet. De egészen a multszázadi húszas évekig a magyar irodalom városon kívül élt, udvarházakban fészkelte: Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi és a többiek. Tulaj donképen csak Kisfaludy Károly és Vörösmarty fellépésével nyeri városi központú Pestet.

Bármilyen fejlődésképes is azonban a magyarság nomád eredetű szelleme, mégis idővel mindjobban ellenkezésbe került Nyugat-Európa városi társadalmainak eszmeáramlataival. Míg ezek az egymásra következő ideológia-hullámok termékenyítőleg hatottak a városi társadalmakra, nálunk mindig különleges helyzetbe ütköztek és sokszor ellenkezésbe kerültek a magyar érdekekkel. Reformációnk és ellenreformációnk még eléggé párhuzamos volt Nyugattal, de már a merkantilizmus, mely mindenütt fellendítette a gazdasági életet, nálunk az ősi vásáros, nomád kereskedelmet tette tönkre és kézműiparunkat sanyarú tengődésre juttatta. Az abszolutizmus, mely a hűbéri országok laza szerkezetéből szerves államokat alkotott, itt megbontotta a kormányzattal való egyetértést és a nemzet alaphangulatává az ellenzéki-séget tette. A felvilágosodás, a régi rendiség előítéleteinek

eloszlatoja, a polgári társadalom előkészítője, ellenállásra kényszerítette a magyarságot és lelket öntött az elavuló régi rendiségbe. Végül a nacionalismus, a nemzeti állam kialakítója, az eddig nem ismert nemzetiségi problémákat vetette fel nálunk. Az uralkodó koreszmékkel való fokozódó diszharmonia indította gróf Széchenyi Istvánt arra, hogy reformtevékenységének alapjává a magyarság városiasítását tegye, a magyar szellem átültetését a vidékről a városba. Fennmaradásunkat és politikai, valamint gazdasági boldogulásunkat Béccsel szemben a magyar Budapestben látta biztosítottnak. Tisztában volt a magyar szellem nomád természetével, melyet így jellemez: «A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni — Európában egyedül heterogén sarjadék — Ázsia bölcsőjében rejtőz, eddigelé sehol ki nem fejtett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsök fajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyóink legképzetebb részeit s fel-felbőszüléseiben mint Isten ostora mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja».

Széchenyi reformjainak városiasító törekvéseit szolgálták az Akadémia alapítása, a Nemzeti Színház terve, a Lánchíd közlekedési programja, főleg dunahajózási kezdeményezései, ipari és összes gazdasági tervei, a kaszinó, a lóverseny, valamint a városi, meg a magyar életmódról a *Pesti for és sárban* levő elmélgedései. Előre látta a magyar tehetségnek az új városi keretben való kibontakozását és sokoldalúságát, mit az alábbi idézet bizonyít: «Hideg csalhatatlan számok — mert a nemzeti élet szimptomáinak is vannak csalhatatlan számai — azt mutatják, hogy midőn Európának, vagy jobban mondva, a civilizált világnak, szinte minden népei elérték már tetőpontjukat s vénülésnek indulnak, a magyar népnek csak most derül hajnala».

Széchenyi városiasítási programját némi túlzással tette magáévá az egész magyarság; bár többi tanácsát is úgy megfogadták volna! Ezt bizonyítja, hogy míg a XIX. század elején Debrecen és néhány alföldi paraszt várost kivéve, alig

volt az országban város, mely magyarnak lett volna mondható, a század végére, az erdélyi szász vidékeket kivéve, még a tisztán nemzetiségi vidékek városaiban is a magyar lett az uralkodó elem. Nem több mint fél század alatt, a hajdan-kortól kezdve vidéki életmódú magyarság tekintélyes része városi polgárrá lett.

A magyarság e mozgalma egybeesik a kapitalizmus nyomán egész Európában jelentkező rohamos városfejlődéssel, melyről egy német statisztikus kimutatja, hogy míg a XIX. század folyamán tíz millió európai vándorolt ki Amerikába, addig Európán belül, ez idő alatt, negyvenmillió ember költözött vidékről városba. E mozgalom nálunk először a kiváltságos nemességet, a középosztályt mozgatta meg, csak azután indult meg a falu népe a városi proletárság felé. Tehát nem csupán gazdasági okai voltak, hanem az is, hogy Európa politikai és gazdasági fejlődése következtében a hatalom megakadályozhatatlanul a városokba tevődik át és a magyar államiság tovább, tisztán a régi nomád keretek között fenn nem tartható. Ez a felismerés szinte forradalmasította a magyar nemességet és még csak fokozta heves vágyát, hogy Európát utólérje, mikor észrevette, hogy a bécsi konzervatív kormány, vele szerepet cserélve, az ősi rendi hagyományokat veszi védelmébe. Így jött létre a 48-as reform, melynek forradalmi, átmenet nélküli gyorsasága nemcsak politikai, hanem gazdasági téren is hosszú válságot idézett elő. A 48-as reform, kivéve a nagybirtokot, egyaránt megrendítette a középbirtokú nemesség és a jobbágyság helyzetét, mely a gazdasági önállóságra nem készült elő. Páratlan kereseti lehetőségeket nyújtott az élelmeseknek az a pár évtized, míg a magyar paraszt megtanult számolni, és kárán hatalmas vagyonok keletkeztek.

A köznemesség kiváltságos helyzete megszűnt, gazdasági létalapja megrendült és a kezéből kicsúszó hatalom a városokba tevődött át. Tehát ment a hatalom után a városba, főleg Budapestre. Most is, a nomád szellem hagyományaihoz híven, újjáépülő nemzeti államában csak a politikai és közigazgatási részt biztosította magának. így lett a magyar köznemesség tekintélyes része városban lakó hivatalnok, majd később honoratior osztály és csak legvégül változott városi polgárrá.

Ebben az időben a magyar középosztály, akár mint politikus, akár mint tisztviselő, csak az állami ügyekkel való foglalkozást tartotta magához méltó foglalkozásnak, valamint az ősi ügyvédkedést. Ennek a kornak rögeszméje volt ez és csak lassan lehetett legyőzni. Először a honoratior foglalkozások: orvosi, mérnöki, tanári pályák iránti előítélet enyhült. A doktori diploma kezdett egyenrangú lenni az armálissal, és a magyar ifjúságot diplomával csalogatták új pályák felé. így lett nálunk a doktori, e tisztán tudományos fokozatból egyszerű képesítő oklevél és a nemes emberből tanult ember. Ez az újabb rögeszme azután lehetőleg mindent képesítéshez kötött és a képesítettek kiváltságuknak tekintették a hivatalokat, míg a szabad pályáktól erős előítélettel zárkóztak el. Mind többen és többen szereztek meg a képesítést és szereztek jogot a kiváltságra, tehát elhelyezésük folyton növelte a hivatalnoki osztályt. Ennek következtében a hajdani rendi állam, majd jogállam, mindinkább bürokrata állammá alakult át; a magyar társadalom és közélet pedig a hajdani független ellenzékiségből megindult az államosítás felé.

A főváros és a többi városok gyors telítődése és fejlődése rengeteg kereseti és vagyonosodási lehetőséget rejtett magában. Ezt a konjunktúrát, melyet maga a magyarság teremtett, nem tudta és előítéletei miatt nem is kívánta kihasználni. A városi főfoglalkozásokat, a kereskedelmet, az ipart, a banküzletet, önként átengedte, amivel idegen, élelmesebb elemek betelepődését tette nemcsak lehetővé, hanem szükségessé. Azonban rögtön felismerte a magyarság azt a veszélyt, hogy ha e területeket az ötvenes évek alatt befészkelte német és cseh elemeknek engedi át, veszélyezteti a kiépülő magyar nemzeti állam önállóságát és ez a megfontolás vezetett a zsidó emancipációhoz. A nomád szellem előítélete annyira uralkodóvá lett a megmagyarosodó városokban, hogy a régi bennszülött, jobbára német polgár családok új sarjadékai nem egy esetben felhagytak százados vállalataikkal, üzleteikkel és szívük vágyát érezték teljesedni, mikor kinevezést nyertek a minisztériumokba és beléphettek a gentry-kaszinóba.

A magyar nemességnek városok felé áramlása nemcsak

emberek költözését jelentette, hanem óriási változást idézett elő a felszabaduló magyar föld tulajdonában is. A városba költöző, hivatalnokká lett nemesség eladta még megmaradt birtokát és az ősi magyar vagyon egy része pénz alakjában a városba vándorolt, főleg Budapestre. Ha akkor a magyar parasztnak, ki már abban az időben is földszükében volt, pénze lett volna e birtokok megvételére, talán ma nem lenne szükség földreformra. Így azonban a föld egy része új elemek kezébe került. Erre a városba vándorló tőkére igen nagy szüksége volt az újjáalakuló ország városainak, főleg fővárosának.

Bármily bizalommal tekintettek Európa-szerte a dualizmusban megújuló Habsburg-birodalomra, mégis a nemzetközi pénzpiac a magyar állam berendezéséhez csak korlátozott segítséget nyújthatott, mert sokkal nagyobb és biztosítottabb üzletnek ígérkezett Italia-Unita és az új német császárság támogatása. Ezért nagyrészen a magunk erejére utalva, fokozott jelentősége volt a vidékről bevándorló tőkének. De amennyire tisztában volt a magyarság azzal, hogyan kell változott helyzetében befolyást és hatalmi pozíciót biztosítani magának, annyira téjékozatlan volt a felől, hogy miként szerezze meg a gazdasági fennsőbbiséget is a városokban. Míg az a bevándorló tőke azelőtt sok kis birtokra oszlott és sok apró egzisztencia függetlenségének volt alapja, most összefutott a pénzintézetekben és különféle vállalatok részvényeiben. Ez a vak bizalom a kamatozó takarékbetét és az osztalékot hozó értékpapírok iránt egyébként jellemző a XIX. század második felére Európa-szerte és nem ingatták meg a hetvenes és nyolcvanas évek nagy válságai sem, mikor a tőkék egy része elveszett. Városi szempontból hasznos irányzat volt ez akkor, mert ily módon szereztük meg városaink, főleg Budapest kiépítéséhez a tőkét, azonban míg Nyugaton az ilyen tőkeképződést megelőzte a polgári osztály létének megalapozása, addig a városokba tóduló magyarság elmulasztotta régi függetlenségének biztosítását, meg a maga házának biztonságát is. E helyett pénzével mások spekuláltak, nyereszkeskedve építették a várost, a bérkaszárnnyakat és a magyar középosztály a neki járó szerény kamatokból fizet e

a saját pénzéből épült bérházakban a lakbért. Ez volt az oka, hogy még a kilencszázhuszas években is az egymilliós Budapest 20,020 háza 15,330 tulajdonos kezében volt és kevés híján egy millió ember nem volt tulajdonjogilag a főváros-hoz kötve. Éles ellentéte ez az ősi patrícius városnak.

A nagy tömeget azonban, mely Budapest lakosságát pár évtized alatt megkészserezte és félszázad alatt milliós várossá fejlesztette, a falu népe szolgáltatta. A sok munkaalkalom felcsábította a jobbágyok ivadékait, kik eddig terménygazdálkodást folytatván, a hetibért, a pénzt igen nagyra becsülték. Bár a legtöbb azt remélte, hogy megtakarított pénzével visszamegy falujába, mégis itt ragadt. Ennél az alsóbb rétegnél fordítva történt, mint a középosztálynál; ugyanis itt a szabad pályán lévők proletárosodtak el, míg az előbbinél a hivataloszolgák, házmesterek és egyéb állásban levők vagyonosodtak meg. Telket, házat szereztek, ha nem is a fővárosban, de a környékén, gyermekeiket kitaníttatták és összeköttetések révén hivatalokban helyezték el. Belőlük bontakozik ki a magyar városi kispolgári osztály, mely a középosztály hanyatlása folytán mind nagyobb teret fog foglalni.

E rohamos városiasodás a vidéken nemcsak számbelileg hagyott úrt maga után. Évtizedeken át éppen a vállalkozó szellemű, bátrabb, igényteljesebb elem költözött a városba, mind a köznemesség köréből, mind a falvakból, elvonva onnét a tehetségeket. Velük együtt a műveltség, a tanultság, a fejlettebb értelem is áttevődött a városokba és a vidékiség az elmaradottsággal lett egyértelmű. Különösen a falu sínylette meg ezt, honnan a vezetni és haladni képes elemek vándoroltak ki éppen akkor, mikor a felszabaduló falunak politikai, társadalmi vezetőkre és a rohamosan haladó földművelés vívmányainak alkalmazására értelmes, vállalkozó szellemű, példát mutató kisgazdákra lett volna szüksége. így maradt vissza a falu a földművelésben és mindinkább elvesztvén régi patriarchális kapcsolatát az úri osztállyal, városi agitátorok prédája lett. A népnek földművelésben való haladásával a közoktatás sem törődött. Annyira erős volt a XIX. század második felében a városivá átalakító szellem, hogy még a

falusi népoktatást is teljesen városi észjárás szerint építették ki, holott sokkal indokoltabb lett volna egy ilyen gazdálkodó országban még a városi oktatásba is, a legmagasabb iskoláig, a gazdálkodó szellemet vinni be. Az oktatásnak ez az egységes városi szelleme azonban mégsem hozta létre az óhajtott egységet a vidék és város között. A falu megmaradt a régi 48-as ellenzéki hangulatban, a városi tömegek megindultak a nemzetközi szocialista eszmék után és a magyar középosztály alól mindjobban kifogyott a tömeg, mely a realpolitikát jelentő dualizmust támogatta volna.

De voltak a magyar városiasodásnak nagy és hasznos eredményei is. A múlt század második fele a nagyvárosok kialakulásának kora, a városfejlődésben a gótika ideje, mikor kis területre égbenyúló metropolis-kathedrálisokat emeltek és minden szellemi, meg gazdasági erőt egymásra halmoztak, hogy mennél magasabbra kerüljön a torony csúcsa. A Béccsel szemben önállóságra és egyenrangúságra törekvő magyarságnak szüksége volt tehát arra, hogy Budapest metropolissá fejlődjék. A metropolis azonban nemcsak házakból és lakosságból áll, hanem egyik előfeltétele a vezető, szervező, haladó és független szellem. Már pedig a kiegyezés-korabeli Pest-Budában ez nem volt meg. Vidéki város volt, hol bécsi minden, ami jó, előkelő, divatos. Tetszését, ízlését, véleményét a császárváros irányította. Egy komolyabb betegségnél már bécsi orvosra volt szükség, egy nagyobb technikai alkotáshoz osztrák szakemberre. Ebből az alárendeltségből és függésből kibontakozni, önállóvá lenni sokkal hosszabb ideig tartó feladat, mint a politikai önállóságot megteremteni, amit elvégre a közigazgatási szervezet hatalmával egyszerűen életbe lehet léptetni. Mégis a magyarság aránylag rövid idő alatt bámulatos eredményt ért el e téren is. Mindazon területeken, amelyek nem igényelnek hosszabb ideig tartó szervezett tevékenységet, hol az egyéni becsvágy sikerrel biztat és egymagában is eredményt érhet el, így főleg művészeti és tudományos pályákon, rendkívüli eredményekre hivatkozhatik. Mintha a nomád magyar szellemnek évszázadokon át megtakarított energiái szabadultak volna fel, úgy ontotta a tehetségeket, és a művelt nemzetek sorában a magyarság

sokkal nagyobb munkát vállalt s nagyobb eredményeket vívott ki, mint amennyire létszámához, anyagi erejéhez, hányatott sorsához viszonyítva kötelezve lett volna. Azonban egyoldalú volt e tehetség-termelés, mert a hozzája szükséges buzdító elismerést, a hódoló közönséget nem termelte ki, sőt mintha a maga elismerésének feltételül azt szabta volna, hogy tehetségei elébb szerezzék meg az idegenből származottak tapsait és verekedjék ki a külföld hódolatát. Itt van például Szinyei Merse Pál esete. Ezt az ősi magyar lélekből lelkezett tehetséget csak akkor ismerte el, mikor már nemcsak mint művész, hanem mint hódító jelent meg előtte, hozván magával a művészvilág, a művelt polgárság, a művelt zsidóság és a külföld elismerését. Ugyanígy volt Ady Endrével is és még sok példát lehetne felhozni, mert nálunk nem elég az egyéni eredmény, annak tündöklőnek, nemzet-emelőnek kell lennie. Van ebben az idegennek némi túlbecsülése és bizonyos bátortalanság, szerénység az önmagáéval szemben. Ezért különösen kedvére van az ősi nomád virtusnak, ha a kiválóság, az elsőség kérdését nem becslés és méltánylás dönti el, hanem az eredmény kétségtelenül jelentkezik, mint a sportban. E téren különösen az olympiai játékok adnak alkalmat a magyar becsvágy nyilatkozására. Valóban példátlan, hogy egy kilencmillió népfőzetű és százmillió népfőzetű nemzetek között az első közé verekedje ki magát. Még a kis finn testvérnép sikere is reálisabb és érthetőbb, de a miénk olyan, amilyen csak regényekben szokott előfordulni. Másutt mérlegelik a sikerért hozott áldozatot és a vele járó hasznot is. Nálunk egyedüli cél a siker, minden áldozatot meghoznak érte és szívesen lemondanak a hasznonról is. Azon a nyári éjszakán, mikor az olympiai kardvívás döntő küzdelmét közvetítette a rádió, a lázas izgalomban virrasztó magyar becsvágy olyan pillanatokot élt át, amikor képes lett volna akár kárhozat árán is biztosítani a győzelmet. Ez Jókai nemzete és a Berend Ivánok, Tatranghy Dávidok ábrándvilága nem áll messze a magyar valóságtól. De ezek az irreálisnak látszó becsvágak meg sincsenek realitás nélkül. Egy évezred óta ezek a pillanatok azok, melyekben a magyarság legtöbbet nyert az asszimi-

láció terén. A tündöklés, a kiválás, az elsővé beérkezés forró pillanatában a magyar virtus száz és százezreket ragad magával, választ ki és ejt rabul.

Így van ez minden téren, hol a magyar tehetség megjelenik. Egy idő múlva elhagyja józan, szerény munkatervét és elkapja a becsvágy. A városépítésben a magyar becsvágy kitűnő példája az Andrássy-út, melyben máról-holnapra létre hoztak egy olyan művészileg szerkesztett útvonalat, melyhez Párizs csak évszázados fejlődés útján jutott el. Bár részleteit nem magyar eredetű építészek építették, az egésznek ábrándja, gondolata, terve idősb gróf Andrássy Gyula lelkében, ebben a teljesen európaivá alakult, nagyszerű nomád lélekben született. Annyira csak a szépre és tündöklésre törekedett, hogy megfélekezett a gyakorlati szemponttól. Ezt az útvonalat nem illesztette be a város szerkezetébe, ezért sehonnan sehova sem vezet és a Tisza István-úti betorkolást ötven év óta sem tudták megoldani. E szép kompozíció közvetlen szomszédságában áll a magyar városépítés legkiáltóbb tervszerűtlensége, a Bazilika, melyet, mintha gótikus székesegyház volna, szűk térre szorítottak be. Innét pedig csak egy puskalövésnyire ringatódzik a Duna felett a hidak királynője, a Széchenyi-Lánchíd, a magyarság újjászületésének szimbóluma. De e híd hatalmas Arc' de Triomphe-jai nem látszanak el, egy széles sugárút mentén, messze a város belsejébe. Városépítésünkben így váltakoznak a szép és helyes megoldások a legnagyobb hibákkal, a tervszerűségek a tervszerűtlenségekkel, a nekilendülések az ellankadásokkal. A város társadalmi, szellemi életében is ugyanígy van. Míg Budapestet magyarrá és nagygyá kellett tenni, míg e közvetlen célért kellett küzdeni, a magyar szellem bámulatos élénkséggel uralkodott és vezetett minden téren. Ott volt az akadémiai felolvasásokon, a Kisfaludy-Társaságban, a tárlatokon, a színházak bemutatóin, a lóversenyeken, a Stefánia-úton, a Gerbeaud-ban, a korzón, a bálokban, szalonokban, irányította az egész sajtót, diktálta a szokásokat, a divatot és semmi sem történhetett nála nélkül. De mikor a millennium után, a századfordulón kétségtelenné lett, hogy a célt elérték és Budapest nagygyá és magyarrá lett, vagyis a küzdelem

helyett a nyugalmas polgári élet mindennapi, egyforma és kitartó tevékenységének ideje következett el, a nomád szellem ellankadt, mindinkább visszavonult, mint a kifáradt házigazda, mikor már látja, hogy a vendégei maguktól is jól mulatnak. Ekkor újból erőt vett rajta az ősi elkülönülési hajlam, mely a városi életbe való elvegyüléstől annyira visszartartotta, hogy szerencsétlen volt, ha vasúti fülkájében más is helyet foglalt, elrontotta az estéjét, ha zsúfolt vendéglőben egy idegen leült az asztalához, irtózik a sorbaállástól, mindenütt kivételes elbánást kíván és még zeneszóra sem akar másokkal együtt taktusra lépni. A mellett mindinkább elhalványult benne az a puritán, fölényes életbölcse ség, mely leghatalmasabban Deák Ferencben testesült meg. Az önbecsülés helyett többre becsülte a külső elismerést. A 48-as és 67-es, eseménydús életű, próbált nemzedék után olyan nemzedék következett, melynek nem volt életrajza és csábította erejének kipróbálására a hivatalnoki számláltra, meg a politikai előmenetel. Ez a carriere-vágy azonban nem a városi polgárnak anyagi, létet alapozó vágyai felé vitte, hanem a kiválás, a tündöklés felé, mely, mint Széchenyi mondta, inkább szeret látszani, mint lenni. E carriere-ek pedig temérdek elvfelelással és gyakran a nem hivatottak előtérbe nyomulásával jártak. Es itt, ezen a ponton vesztette el a városiasodó nomád szellem, a fővárost építő magyarság a befogadott idegen elemek fölött való föltétlen tekintélyét. Hozzájárult még ehhez, hogy a vidékről beköltöző magyar középosztály a városba beköltöző falu népére nem ismert reá, nem találkozott össze véle. A proletárosodó városi magyarságnak a szükség és a korszellem parancsából folyó szociális szervezését az oly tevékeny magyar szellem másoknak engedte át, Végül még egy nehézség jelentkezett a hirtelen felépített magyar fővárosban. A magyarság ugyanis a pénzzel szember habozás nélkül mindig a hatalmat választotta, mi által az anyagi javak felett is biztosítottak vélte fensőbbiségét. A kapitalizmus korszakában azonban a tőke önálló hatalommá nőtte ki magát és a pénztelen magyar társadalmat az fenyegette, hogy hatalma tőke hiányában hovatovább csak névleges lesz. Kénytelen volt tehát az eddig rendelkezése

alatt álló tőkét hatalmi körébe bevonni, miáltal a magyar társadalmi és politikai életben a nagybirtok teherterele mellett a nagytőke, az arisztokrácia mellett a plutokrácia mind nagyobb szerephez jutott. így engedte magát alulról és felülről bekeríteni a nomád szellemet képviselő magyar középosztály az általa épített magyar városban. Az uralkodó nomád szellem mellett kifejlődött a nagyvárosi szellem, melyre a magyarság nem nyomta reá eléggé a maga bélyegét. Az utolsó harminc év már e két szellem, küzdelmének jegyében folyt le. Az egyensúly időleges felbomlását jelentette az 1918/19-es forradalom, és a politika általában e két szellem kiegyenlítését és előnyös oldalainak hasznosítását tűzte ki célul. E mérkőzés közben a nomád szellem, segítséget keresve, visszanyúlt a vidékre, a faluba, de ott segítség helyett a városnál súlyosabb társadalmi és gazdasági problémákat talált. Kénytelen volt tehát ősi kormányzati képességeiben bízva e sokféle problémát és ellentétet egy erősen központosított közigazgatási szervezetben összefoglalni és közigazgatási intézkedésekkel próbálni olyan problémák megoldását, melyeket hosszú időn át, kitartó gazdasági tevékenységgel, a társadalom egységes szociális irányú nevelésével lehetne megvalósítani. A nagyvárosi szellem azonban most új mezbe öltözve, még a vidék elégedetlenségét is segítségül hívva, idegen eszméktől és eredményektől türelmetlenül, el akarja gáncsolni e kísérletet.

Egyelőre így áll a nomád szellem második honfoglalása és honalapítása a városban. Künn a vidéken ezer évig tartotta magát, most bent a városban nagyon hasonlít a helyzete ahhoz, mikor Mátyásnak fellendülő, eredményes kora után az oligarchiával és a jobbágyok elégedetlenségével egyszerre kellett felvennie a küzdelmet. Most a jövő küzdelmei fogják megmutatni, hogy az elvárosiasodó magyarság mennyit őrzött meg az ősi nomád szellem küzdőképességéből, józan politikai ösztönéből és a bajok, katasztrófák idején feltámadó szívós életrealitásából. De most fog kiderülni az is, hogy az oly gyorsan beolvadt idegen eredetű városi elemek asszimilációja teljes volt-e, vagy csak látszólagos.

JESZENSZKY SÁNDOR.